

УДК 347.9
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.5>

В. В. Гансецька
orcid.org/0000-0002-8765-8301
кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Актуальність проблеми. Все частіше в юридичній практиці можна зустріти випадки встановлення факту проживання однією сім'єю. Проте враховуючи термінологічну невизначеність даного терміну, на практиці виникає багато питань щодо можливості встановлення такого факту. Також, в умовах сьогодення постає питання щодо можливості встановлення факту проживання однією сім'єю двох осіб однієї статі та чи не містить даний факт ті ж самі ознаки, що і факт родинних відносин. Причин для встановлення такого факту може бути досить багато: для отримання спадщини, отримання будь-яких пільг тощо. Проте, виникає також і інше питання, чи дійсно в даному випадку особи правильно обирають встановлювати саме факт проживання однією сім'єю.

Аналіз останніх досліджень. Варто звернути увагу на те, що в науці цивільного процесуального права предметом дослідження було питання саме проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Це питання було предметом дослідження таких науковців як О.М. Німак, Г.В. Чурпіта, М.М. Ясинок, М.М. Дякович та ін. Проте питання проживання однією сім'єю осіб однієї статі, розмежування таких фактів як проживання однією сім'єю та факт родинних відносин не були предметом окремого наукового дослідження, що зумовлює підвищений науковий інтерес до даного питання.

Мета дослідження. Дослідити вітчизняну судову практику справ щодо «встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу», «встановлення факту родинних відносин» та «встановлення факту проживання однією сім'єю» на предмет виявлення недоліків, враховуючи термінологічну невизначеність таких понять як «сім'я», «проживання однією сім'єю», «родинні відносини».

Виклад основного матеріалу. На перший погляд здається, що встановлення таких фактів є неможливим, зважаючи на перелік фактів, що мають юридичне значення, встановлений в статті 315 ЦПК України, де чітко зазначено саме про факт проживання однією сім'єю чоло-

віка та жінки без шлюбу [1]. В той же час, частина другої даної статті зазначає, що суди можуть встановлювати й інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб.

ЦПК в статті 315 оперує поняттям «проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу», з якого можна зробити висновок, що цей факт можна встановити лише особам різної статі, які проживають як подружжя. Натомість різноманітність суспільних відносин та життєві обставини зумовлюють виклики для судової системи у вигляді різноманітності фактів, що мають юридичне значення, в тому числі можливість встановлення факту проживання однією сім'єю особами однієї статі.

Проведений аналіз судової практики свідчить, що заявники при поданні заяви в порядку окремого провадження плутають «факт проживання однією сім'єю» із «фактом установаження родинних відносин». Особа може помилково подумати, що таким чином вона зможе встановити факт проживання однією сім'єю між своєю матір'ю, наприклад для отримання спадщини. Наприклад, заявник звернувся до суду із заявою про встановлення факту проживання однією сім'єю із жінкою, яка є його матір'ю. Заявник посилається на те, що вони проживали однією сім'єю протягом п'яти років, вели спільне господарство, мали спільний побут [2].

Для вирішення зазначеного питання, на наш погляд варто за аналогією із позовною заявою надати право заявнику змінити заяву. Так, на стадії розгляду справи по суті, а саме на початку, коли суддя здійснює підготовчі дії суд повинен уточнити, про що саме заявник просить. Саме тут і проявляється ініціатива суду щодо охорони права особи, з метою належної охорони його права та інтересу. Тому суддя виходячи зі змісту заяви повинен залишити заяву без руху із наданням строку для усунення недоліків, а саме зазначенням правильної вимоги – встановлення родинних відносин.

В іншій справі, заявниця довгий час проживала в одному будинку зі своєю тіткою, дружи-

ною свого рідного дядька по матері, яка померла. Після смерті тітки відкрилася спадщина. Для отримання свідоцтва про право на спадщину заявниця вказала «встановити факт проживання однією сім'єю» [3]. В даному випадку, так як дружина дядька не є родичем заявниці, то встановити факт родинних відносин тут не можна, проте факт проживання однією сім'єю цілком можливо, якщо заявниця доведе всі ознаки спільності проживання однією сім'єю.

Необхідно розуміти, що при формулюванні вимоги саме «проживання однією сім'єю», відносини між такими особами не вважаються родинними відносинами, а є окремим фактом, що підлягає встановленню, тому формулювання суду на кшталт «встановити факт, що громадянка Ж. і громадянин К. проживали однією родиною без шлюбу» є неправильним. На підтвердження цього можна навести лист Верховного Суду України від 01.01.2012 року «Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення», де зазначено, що суду при розгляді справ про встановлення факту родинних відносин слід мати на увазі, що чоловік та жінка, які проживають разом без реєстрації шлюбу як члени сім'ї не перебувають у кровному спорідненні і встановлення факту родинних відносин між такими особами чинним законодавством не передбачено [4].

М.Дякович та С. Сенік зазначають, що формулювання вимоги повинно включати вимогу про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю так як це зазначено в ЦПК [5, с. 42].

На нашу думку, у випадку неправильного зазначення терміну, передбаченого ЦПК в заяві повинно бути постановлення ухвали про залишення заяви без руху із наданням строку для усунення недоліків, оскільки заява про встановлення фактів, що мають юридичне значення, крім вимог, передбачених окремими статтями щодо окремого провадження, повинна відповідати загальним правилам щодо змісту і форми позовної заяви, встановленим ст. 175 ЦПК. Підставою для залишення позовної заяви без руху є неправильне формулювання змісту вимоги, тому в ухвалі можна передбачити, що виходячи зі змісту заяви, заявник неправильно вказав назву в заяві, і тому залишення заяви без руху із наданням строку для усунення цього недоліку необхідно задля уникнення неправильного ухвалення рішення за змістом вимог, які були заявлені раніше.

В контексті даного питання, варто зупинитися на самому понятті «сім'ї» і проаналізувати, чи дійсно такі особи підпадають під таку категорію. Так, згідно з ч. 2 ст. 3 СК сім'єю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Сім'я може бути створена крім загальних підстав (шлюб, кровне споріднення, усиновлення) і на інших підставах, не заборонених законом і не суперечать моральним засадам суспільства.

Однак, не всі вчені вважають, що такі особи дійсно створюють сім'ю. Наприклад, Ю.С. Червоний вважає, що «сім'я – це історично визначена організована соціальна спільність, заснована на кровній спорідненості (або тільки на шлюбі або кровній спорідненості), усиновлення та взяття дітей на виховання ...» [6, с. 230]. В.А. Ватрас вважає, що термін «сім'я» недоцільно включати в законодавство, так як це категорія соціальна і не має відношення до юридичній сфері [7, с. 72]. Створена на основі незареєстрованого шлюбу сім'я характеризується тими ж ознаками, що й сім'я в офіційно зареєстрованому шлюбі: вона, зокрема, виконує аналогічні функції (народження та виховання дітей, моральної та матеріальної підтримки, співпраці, ведення спільного господарства тощо).

Виходячи з аналізу норми СК, сім'я – це соціальна група, яка складається з людей, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей [8].

В цьому контексті варто звернути увагу на те, ким приходяться один одному такі особи близькими родичами чи членами сім'ї. Так, в Законі України «Про запобігання корупції» зазначено, що особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі є близькими особами один до одного, а також членами сім'ї [9].

Відповідно до Академічного тлумачного словника, «сім'я» – це група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; «родич» – це той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь; «близький родич» – це той, який перебуває у прямих родинних стосунках з ким-небудь [10]. Основним елементом є споріднення. Отже, такі особи не можуть вважатися родичами чи близькими родичами (особами), адже не перебувають у родинних стосунках та не перебувають у спорідненості між собою. Проте, щодо поняття «член сім'ї», то цілком можуть такими бути, адже такі особи створюють між собою сім'ю.

Встановлення факту проживання однією сім'єю, як правило, необхідне для прийняття спадщини, а саме у разі необхідності визнання особи спадкоємцем четвертої черги, якою може бути особа, яка проживала зі спадкодавцем однією сім'єю не менше ніж п'ять років до відкриття спадщини.

Зазначимо, що факт проживання саме однією сім'єю особами однієї статі так само може бути встановлений, за умови доведення спільності проживання між такими особами [11].

Варто звернути увагу на те, що пункт 21 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» зазначає, що до спадкоємців четвертої черги не входить особа, яка хоч і проживала спільно зі спадкодавцем, але перебувала в зареєстрований шлюб з іншою особою [12]. Однак у п. 5.1 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 16.05.2013 року № 24-753/0/4-13 роз'яснено, що зазначене положення поширюється на відносини чоловіка та жінки, які проживають у фактичних шлюбних відносинах та перебувають у іншому зареєстрованому шлюбі, але не поширюється на відносини інших осіб, які проживали однією сім'єю зі спадкодавцем на інших принципах, відмінних від фактичних шлюбних відносин [13]. Тому, можна зробити висновок, що для встановлення факту проживання однією сім'єю особами однієї статі факт зареєстрованого шлюбу не є важливим. Таким чином, одностатеві пари мають деякі переваги у відносинах успадкування.

Аналіз Європейської судової практики захисту права людини на сімейне життя, дозволяє суду дійти висновку, що поняття «сімейного проживання осіб» не охоплюється лише поняттям кривної спорідненості та родинних відносин, а має оцінюватися судом з урахуванням фінансової та психологічної залежності сторін. Сім'я виконує важливу функцію фізичного та духовного відтворення людства, тому в ній зосереджені не лише особисті інтереси подружжя, батьків та дітей, а й інтереси суспільства загалом.

Висновки. Факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу необхідний для підтвердження усталених відносин, що притаманні подружжю саме між чоловіком та жінкою, тобто особами різної статі як пари. Факт проживання однією сім'єю необхідний задля підтвердження усталених відносин, що притаманні сім'ї між особами різної статі, але не як пари. Факт родинних відносин потрібен для підтвердження родинних (кровних) зв'язків між особами, що необхідний для вступу у спадщину.

Особи однієї статі можуть встановити факт проживання однією сім'єю, так цивільне процесуальне законодавство передбачає встановлення інших фактів, що мають юридичне значення, не передбачених в переліку статті 315 ЦПК.

Ці три факти, що мають юридичне значення є абсолютно різними з притаманними кожному з них характерними ознаками.

При поданні заяви про встановлення конкретного факту необхідно чітко усвідомлювати мету встановлення такого факту, щоб унеможливити негативні процесуальні наслідки у вигляді відмови у відкритті провадження чи залишення заяви без розгляду.

Варто при термінологічній необізнаності заявника при поданні заяви про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу як пари залишити без руху заяву, якщо із заяви вбачається саме це факт, проте особа помилково вказала факт родинних відносин чи факт проживання однією сім'єю.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 4.01.2024).
2. Рішення Галицького районного суду м. Львова від 6 червня 2012 року № 2о/1304/60/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24602917> (дата звернення: 01.01.2024).
3. Рішення Чортківського районного суду Тернопільської області від 26 жовтня 2018 року № 608/2022/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77418115> (дата звернення: 01.01.2024).
4. Лист Верховного Суду України від 01.01.2012 року «Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення» (витяг). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: веб-сайт. URL: <http://document.ua/sudovapraktika-rozgljadu-sprav-pro-vstanovlennja-faktiv-shodoc111294.html> (дата звернення: 5.01.2024).
5. Дякович М. М., Сенік С. В. Правове регулювання «фактичних шлюбних відносин». *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 2 (126). С. 40–46.
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Червоний Ю. С., Волосатий Г. С., Єрмолаєва В. О. та ін.; за заг. ред. Ю. С. Червоний. Харків, 2007. 792 с.
7. Ватрас В. А. Поняття «сім'ї» у сімейному праві України. *Форум права*. 2009. № 1. С. 83–91.
8. Рішення апеляційного суду Черкаської області від 19 липня 2016 року № 22-ц/793/1746/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59097575> (дата звернення: 05.01.2024).
9. Закон України «Про запобігання корупції»: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 05.01.2024).
10. Академічний тлумачний словник: веб-сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/sim.ja> (дата звернення: 05.01.2024).
11. Рішення Київського районного суду м. Одеси від 13.10.2020 р. № 947/23994/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21230797> (дата звернення: 4.01.2024).
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику

у справах про спадкування». *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (дата звернення: 4.01.2024).

13. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 16.05.2013 року № 24-753/0/4-13. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13#Text> (дата звернення: 4.01.2024).

Анотація

Гансецька В. В. Встановлення факту проживання однією сім'єю: проблеми теорії та практики. – Стаття.

У статті досліджено поняття «факту проживання однією сім'єю», його характерні риси, особливості та можливість встановлення. Автором проаналізовано основні ознаки, що притаманні «факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу», акцентуючи увагу на характеристиці заявників, а саме «чоловіка та жінки без шлюбу». Також проаналізовано особливості встановлення факту проживання осіб однієї статі. Акцентується увага на дослідженні спільних та відмінних рис «факту проживання однією сім'єю» та «факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу». Досліджено також основні відмінності між «фактом проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу» та «фактом родинних відносин». Автором проаналізовано процесуальні наслідки «плутанини» цих фактів, що мають юридичне значення між собою. Акцентовано увагу на загальних рисах фактів, що мають юридичне значення та проблемних моментах судового порядку їх встановлення. Автором зроблено висновки, що «факт проживання однією сім'єю», «факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу» та «факт родинних відносин» це різні факти, що мають юридичне значення. Автором акцентовано увагу на характерних ознаках цих різних за своєю процесуально-правовою природою фактів, що мають юридичне значення, що дозволить краще вирішувати справи в суді даної категорії. Автором доведено, що ці три факти, що мають юридичне значення є абсолютно різними за своєю процесуально-правовою природою. Також проаналізовано, що при термінологічній необізнаності заявника щодо правильності назви факту варто залишати таку заяву без руху із наданням строку для усунення недоліків щодо назви факту. Якщо із мети заяви про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки як пари вбачається сам ей цей факт, а особа

вказала факт родинних відносин також варто залишити таку заяву без руху.

Ключові слова: цивільне судочинство, сім'я, окреме провадження, проживання однією сім'єю, родинні відносини.

Summary

Gansetska V. V. Establishing the fact of living as one family: problems of theory and practice. – Article.

The article examines the concept of “the fact of living together as one family”, its characteristic features, peculiarities and the possibility of establishing it. The author analyses the main features inherent in the “fact of cohabitation of a man and a woman without marriage”, focusing on the characteristics of the applicants, namely, “a man and a woman without marriage”. The author also analyses the peculiarities of establishing the fact of cohabitation of persons of the same sex. Attention is focused on the study of common and distinctive features of the “fact of living in the same family” and the “fact of living in the same family of a man and a woman without marriage”. The author also examines the main differences between the “fact of a man and a woman living together as a family without marriage” and the “fact of kinship”. The author analyses the procedural consequences of “confusing” these facts which have legal significance for each other. The author focuses on the general features of the facts of legal significance and the problematic aspects of the judicial procedure for their establishment. The author concludes that “the fact of living as a family”, “the fact of a man and a woman living as a family without marriage” and “the fact of kinship” are different facts of legal significance. The author focuses on the characteristic features of these facts of legal significance which are different in their procedural and legal nature, which will allow for better resolution of cases in this category in court. The author proves that these three facts of legal significance are completely different in their procedural and legal nature. The author also analyses that if the applicant is terminologically unaware of the correctness of the name of the fact, such an application should be left without motion with a deadline for elimination of deficiencies in the name of the fact. If the purpose of an application for establishing the fact of a man and a woman living as a couple is to establish this fact, and the person has indicated the fact of kinship, such an application should also be left without motion.

Key words: civil procedure, family, special procedure, living as one family, family relations.